

УДК 27-1:26"652"-86Е-2
<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2017.133.2.17>

В. Черноіваненко, канд. іст. наук, доц.
 Національний університет "Києво-Могилянська академія", Київ

КУМРАНСЬКІ ВИТОКИ ХРИСТИЯНСТВА: ДИСКУСІЇ⁴⁶

У статті розглядаються теорії і гіпотези щодо можливого впливу рукописів Мертвого моря на формування раннього християнства, висвітлюються і аналізуються положення різних поглядів у кумраністиці щодо текстуральних переукіє між кумранською літературою і писаннями Нового Заповіту, наводяться інтерпретації та спроби реконструкції історичного контексту в умовах фактичної нестачі історичних свідчень про зв'язки між юдейськими групами і рухами часів Другого Храму.

Ключові слова: Кумран, рукописи Мертвого моря, християнство, витоки, взаємовплив, теорії, інтерпретації.

Немала увага в кумраністиці приділялася і приділяється зв'язку між рухом Ісуса, тобто раннім християнством, та есеями, вченням першого і вченням, викладеним у кумранських рукописах.

У своїх компаративних дослідженнях Гартмут Штегеманн відзначає, що Ісус і його найближчі послідовники поділяли спільні погляди з кумранітами на термінологію, дуалізм, організацію громади, інтерес до "Царства Божого" та їхнє використання біблійних творів для самовизначення⁴⁷. У той самий час дослідник вважає, що порівняння не є доречними у випадку зі зануренням (хрещенням), таємною вечерею, спільністю майна і календарем⁴⁸. Клаус Бергер вважає, що конструктивні порівняння можуть здійснюватися стосовно таких аспектів, як організація громади, термінологія, месіанізм та питання виправдання⁴⁹. На думку Германа Ліхтенберґера, спільні риси сувоїв і руху Ісуса включають погляди на храм, загальні спільнотні трапези, месіанські очікування і належність Івана Хрестителя до обох груп⁵⁰.

Професор Манчестерського університету Джордж Брук виділяє принаймні чотири основні типи такого ймовірного зв'язку, який зокрема сприяє глибшому розумінню юдейського контексту вчення Ісуса⁵¹.

1. У деяких своїх висловлюваннях і вчинках Ісус перегується зі сучасними йому юдейськими вченнями і практиками, які відбиті й у рукописах Мертвого моря. Наприклад, наголошування Ісуса на правлінні ("царстві") Божому перегується певним чином із проголошенням верховної влади Бога в кумранських "Піснях суботньої жертви"; питання месіанської самоідентифікації Ісуса може розглядатися поруч із месіанськими сподіваннями, відображеними в деяких сектантських сувоях; організацію найближчих послідовників Ісуса як групи 12 учнів можна зіставити із самоідентифікацією кумранської громади як нащадків 12 колін Ізраїлю; безшлюбність Ісуса нагадує аскетизм частини есеїв. "Сувій блаженств" (4Q525 2-3 II, 1-6) містить низку т.зв. заповідей блаженств, одна з яких говорить про "чистих серцем", а остання являє собою роздум про гоніння⁵². В Євангелії

від Матвія 5:3-12 шосте блаженство, висловлене Ісусом, містить вираз про "чистих серцем", а восьме і дев'яте стосуються переслідування за віру. Можливо, причина такої подібності мотивів пов'язана з існуванням певного спільного для юдеїв вчення мудрості без обов'язкової залежності одного тексту від іншого. У той самий час видається, що автори як рукописів Мертвого моря, так і Євангелії були нащадками спільної езегетичної традиції щодо виноградника з Ісаї 5 (мотив розвинутий схожим чином у 4Q500 1 і Лк. 20:9-19) та щодо помазаного проповідника доброї звістки в Ісаї 52 і 61 (автори як 11QMelchizedek, так і Луки 4:18-19 розуміють цю постать есхатологічно).

2. Згідно з другим підходом, Ісус запозичив/сприйняв певні погляди з творів, які були збережені або складені есеями. Цей підхід підкреслює еклектичний характер вчення Ісуса, стверджуючи, що у випадку з його вченням ми маємо сукупність ідей (особливо фарисейських та егейських), які є радше відмінними, ніж складають окреме вчення. У цьому зв'язку наводяться шонайменше чотири приклади, які вказують на діапазон можливої залежності Ісуса від есейських ідей. В Євангелії від Луки 7:22 Ісус відповідає учням Івана Хрестителя стосовно своєї ідентифікації, цитуючи Ісаїю 61 в адаптованій формі; та сама адаптація присутня і в "Месіанському апокаліпсисі" (4Q521 2 II 12): "оживить мертвих, скромним звіщатиме добру новину"⁵³. В Євангелії від Марка 10:2-9 Ісус пояснює свою сувору інтерпретацію припису про розлучення, апелюючи до Буття 1:27 і 2:24; у сектантському "Дамаському документі" (CDIV, 20-V, 1) подібне пояснення застосовується з приводу моногамії і проти розлучення. В Євангелії від Матвія 5:33 Ісус радить ухилятися від всіляких клятв, включаючи клятву небесами; така практика критикується і в "Дамаському документі" (CDXV, 1-2). Нарешті, Ісус використовує слово *аба* (з араб. "отець"), адресуючи його до Бога, що досить близько перегується з юдейською молитвою в 4Q372 1, 16 ("мій отче і мій Боже")⁵⁴ і 4Q460 9 I, 6 ("мій отче і мій Господи")⁵⁵.

3. Відповідно до третьої моделі можливого зв'язку, Ісус радше ніж бути безпосередньо залежним від есейського вчення, міг бути знайомий із ним і навіть протидіяв йому. В Євангелії від Матвія 5:43 Ісус докоряє тим, хто любить своїх ближніх і ненавидить своїх ворогів, як це відображено, скажімо, в "Уставі громади" (1QS I, 10). В Євангелії від Луки 16:8 Ісус розповідає притчу про невірного управителя, критикуючи імітацію "синів світла". Останній термін є самоназвою громади з кумранського тексту. У квазі-сектантському тексті "Сувій повчання" (4Q 416 2 III, 3-5) мовиться про те, що краще не торкатися грошей, доручених комусь, аніж ризикувати втратити їх; Ісус, натомість, навчав протилежного (Мр. 25:14-30, Лк. 19:11-27). У той час як кумранські тексти, такі як "Мікцат Маасе ГаТора" (4Q394 8 III-IV 4), "Сувій війни" (4QM VII, 4-5) та "Устав громади" (1QSa II, 5-8) по-різному виключаються з грома-

⁴⁶В основу статті покладено доповідь, виголошену на Міжнародній науковій конференції "Актуальні проблеми історії стародавнього світу", що відбулася на історичному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка 16-17 травня 2013 р.

⁴⁷Stegemann H. Die Bedeutung der Qumranfunde für das Verständnis Jesu und des frühen Christentums / H. Stegemann // Bibel und Kirche. – 1993. – № 48. – S. 10-19.

⁴⁸McCready W. The Historical Jesus and the Dead Sea Scrolls / W. McCready // Whose Historical Jesus? / [ed. by W. Arnal, M. Desjardins]. – Waterloo, ON: Wilfrid Laurier, 1997. – P. 203.

⁴⁹Berger K. Qumran und das Neue Testament / K. Berger // Theologie und Glaube. – 1994. – № 84. – S. 159-174.

⁵⁰Lichtenberger H. Die Texte von Qumran und das Urchristentum / H. Lichtenberger // Judaica. – 1994. – № 50. – P. 68-82.

⁵¹Brooke G. The Dead Sea Scrolls and the New Testament / G. Brooke. – Minneapolis, MN: Fortress Press, 2005. – P. 20-24.

⁵²Martínez F. The Dead Sea Scrolls: Study Edition / F. Martínez, E. Tigchelaar. – Leiden-Boston-Köln: Brill, 1997. – Vol. 2. – P. 1052-1055.

⁵³Ibid. – P. 1044-1045.

⁵⁴Ibid. – P. 736-737.

⁵⁵Ibid. – P. 938-939.

ди сліпі, глухі й каліки, Ісус іде своїм шляхом, аби показати, що такі люди мають бути повернуті в громаду.

4. В основі останнього четвертого підходу лежить думка про те, що Ісус скористався тією моделлю лідерства, яка застосовувалася Вчителем праведності (*Moré ga-cédék*) зі сектантських текстів. У своїй найбільш суперечливій і найменш обґрунтованій формі цей погляд стверджує, що Ісус був визнаний як воскреслий Учитель праведності. В цілому останній може розглядатися як утілення есхатологічного пророка і/або священика, очікуваного деякими юдеями; подібно й Ісус міг утілювати в собі деякі аспекти цієї ролі (Мр. 6:4, Ів. 6:14).

Таким чином, пояснення паралелей між Ісусом і рукописами Мертвого моря сформували різні дослідницькі напрями. У рамках цих напрямів найчастіше висловлюється точка зору про те, що через зустріч з Іваном Хрестителем в Ісуса виник зв'язок з есейським вченням і практикою. Хоча Іван Хреститель, можливо, і зовсім не був есеєм⁵⁶, географічна близькість його служіння до Кумрану та його увага до божественної відплати, покаяння і ритуального омовіння свідчить про те, що він цілком міг бути знайомим з есейськими поглядами і ритуалами, а можливо, вони були й адаптовані ним для власної практики. Не перечуючи того, що есейські погляди могли бути передані за посередництва Івана Хрестителя, інші дослідники вважають, що Ісус зустрів есеїв під час свого служіння, і що він частково сприйняв деякі з їхніх етичних поглядів, наприклад, щодо розлучення і бідності. У світлі цього стверджується, що Ісус послуговувався будинками, близькими до есейського кварталу, під час його перебування в Єрусалимі, і що будинок, використаний ним під час Таємної вечері, належав, можливо, есею⁵⁷.

Також з-поміж дослідників існує напрям, який намагається не стільки обговорювати зв'язок Ісуса з есеями, його вчення з ученням, викладеним у кумранських манускриптах, скільки просто порівнювати численні паралелі між рукописами Мертвого моря і творами Нового Завіту без особливих узагальнених висновків. Але в таких дослідженнях є свій важливий нюанс, який потребує озвучення. Усі книги Нового Завіту складено значно пізніше за кумранські манускрипти, скажімо, такі як "Устав громади", "Сувій війни" чи "Дамаський документ". Позаяк жодний із новозавітних творів не є ранішим за 50 р. н. е., основна точка контакту між есеями і ранніми християнами зміщується на другу половину I ст. н. е. Будь-який іпотетичний есейський вплив на вчення Ісуса може пояснюватися як пізніший вплив есеїв на друге покоління послідовників Ісуса, що прагнули записати повчання і діяння свого наставника. З одного боку, цей підхід надає сенсу провідній історичній реконструкції, яка локалізує діяльність Ісуса головним чином у Галілеї та підкреслює, що основний зміст його послання зводився до проповіді відкритості й безпосередності Царства Божого; з огляду на це вплив ідей рукописів Мертвого моря бачиться мінімальним. З іншого боку, такий підхід сприяє збереженню погляду на послання Ісуса як оригінальне і самобутнє; його використовують, ясна річ, ті науковці, що переконані в Ісусовій унікальності⁵⁸.

Крім поглядів, що вбачають різний зв'язок між Ісусом і рукописами Мертвого моря, є і той, який, навпаки, такого зв'язку не знаходить. На користь такого підходу висувається той аргумент, що Ісус ніде жодним безпосереднім чином і під своїм ім'ям не згадується в кумранських текстах, також не фігурують і його учні (хоча з огляду на хро-

нологію це досить зрозуміло); натомість у Новому Завіті немає жодної чіткої вказівки на есеїв або їхні тексти. Більше того, Ісус походив із Галілеї і очевидно належав до нижчої соціальної (ремісничої) страти, у той час як сувої з Кумрану, можливо, належали освіченій та елітній верстві, що фокусувала свою увагу довкола Єрусалима. Крім того, Ісус, як було зазначено вище, проповідував послання, відкрите для інших юдеїв, а також приймав участь у трапезах із тим, кого інші маргіналізували. Автори рукописів Мертвого моря (принаймні її частини) були явно з-поміж тих, хто був готовий радикально захищати ритуальну чистоту і правила виключення. Таким чином, з географічних, соціальних і теологічних причин Ісус міг не мати практично нічого спільного зі збирачами і авторами кумранських манускриптів⁵⁹.

Насамкінець варто згадати про ще один підхід, який існує в системі теорій християнських зв'язків у кумраністиці. Відповідно до нього, можна стверджувати про те, що певним чином Ісус і його послідовники мають ідентифікуватися з тими, хто зібрав і написав кумранські тексти.

Ще на початку 50-х рр. XX ст., після публікації "ПешерХавакук" (1QpHab), коментаря на книгу біблійного пророка Авакума, французький дослідник, професор Сорбонни Андре Дюпон-Соммер був вражений подібністю згаданого в "ПешерХавакук" Учителя праведності (або Праведного наставника) до історичного Ісуса з Назарета. "Галілейський Учитель у тому вигляді, в якому він постає перед нами в новозавітних писаннях, є в багатьох відношеннях вражаючим перевтіленням Учителя праведності"⁶⁰.

На думку Джона Аллегро, Кумран являв собою есейську колонію, де провадив свою діяльність Іван Хреститель і де, власне, і виникло християнство. "Зараз видається можливим, що церква сприйняла образ життя секти (есеїв – В. Ч.), її устав, багато з її доктрин і безумовно значну частину фразеології, якою рясніє Новий Завіт"⁶¹.

Відповідно до погляду БарбариТірінґ, Праведним учителем був Іван Хреститель, а Ісус – ще одним згадуваним у ПешерХавакук персонажем – Нечестивим священиком⁶². ДжоельТейхер вважає, що кумраніти належали до юдейсько-християнської секти ебїонітів⁶³, Ісус був Праведним учителем, а Нечестивим священиком – апостол Павло⁶⁴. Роберт Ейзенман⁶⁵ дотримується думки про те, що Вчителем праведності був Яків Молодший⁶⁶.

⁵⁹ibid.

⁶⁰Dupont-Sommer A. Aperçuspréliminairesur les manuscrits de la merMorte / A. Dupont-Sommer. – Paris: Maisonneuve, 1950. – P. 121–122.

⁶¹Allegro J. The Dead Sea Scrolls. The Story of the Recent Manuscripts Discoveries and Their Momentous Significance for Students of the Bible / J. Allegro. – London: Penguin, 1956. – P. 163–165.

⁶²Thiering B. Jesus and the Riddle of the Dead Sea Scrolls / B. Thiering. – San Francisco: Harper, 1992. – P. 66–76.

⁶³Ебїоніти (Евїоніти, від дв-євр. "עביוני", <евїонім>, тобто "бідні") – юдео-християни, що продовжували дотримуватися Тори (Вчення Моше): обрізання, шабату, дієтарних постанов – кашруту тощо). Можливо, назва походить від Ебіона, засновника секти. Секта вірогідно виникла до 70-х рр. н. е., а припинила своє існування в IV–VII ст. Більше див.: Bromiley G. Ebionites / G. Bromiley// International Standard BibleEncyclopedia / [ed. by G. Bromiley]. – Vol. 2 (E–J). – Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1982. – P. 9–10.

⁶⁴Teicher J. The Dead Sea Scrolls: Documents of the Jewish-Christian Sect of the Ebionites / J. Teicher//Journal of Jewish Studies. – 1951. – № 2. – P. 93, 97–98.

⁶⁵Детальніше див.: Eisenman R. James the Brother of Jesus: The Key to Unlocking the Secrets of Early Christianity and the Dead Sea Scrolls / R. Eisenman. – New York: Penguin, 1998. – 1136 p.

⁶⁶Існує кілька припущень стосовно ідентифікації Якова Молодшого, згаданого, наприклад, у Мр. 15:40: 1) один з учнів Ісуса – Яків, син Алфея (Мт. 10:3); 2) брат Ісуса (Мт. 13:55–56, Мр. 6:3, Дії 15:13, Гал. 1:18–20, 2:9). Eisenman R. James the Just in the Habakkuk Peshet / R. Eisenman. – Leiden: Brill, 1986. – P. VII.

⁵⁶ Webb R. John the Baptizer and Prophet: A Socio-Historical Study / R. Webb. – Sheffield: Sheffield Academic Press, 1991. – P. 213.

⁵⁷Див. більше: Riesner R. Essener and Urkirche in Jerusalem / R. Riesner // Christen und Christliches in Qumran? / [Hg. von B. Mayer]. – Regensburg: Pustet, 1992. – S. 139–155.

⁵⁸ Brooke G. The Dead Sea Scrolls and the New Testament. – P. 25.

У той самий час існує чимало причин, з яких більшість дослідників не сприймають теорії християнських зв'язків, головною з яких є хронологія: палеографічні дані відносять рукописи (що, зокрема, згадують вищезазначених персонажів) до часу виникнення християнства⁶⁷. Тим не менше, цілком вірогідною є можливість взаємних

контактів між есейським і ранньохристиянським рухами (включаючи певного роду перетікання), якщо абстрагуватися від "есеїського авторства" манускриптів.

Наприкінці статті пропонуємо наш переклад на українську згаданого вище кумранського манускрипту, названого "Месіанським апокаліпсисом".

ДОДАТОК

"Месіанський апокаліпсис" (4Q521)⁶⁸, уривки

Фрагмент 1, колонка I

[...] ⁶⁹
 ... [а ви] почули ...
 і виконали ...
 і в чому [ви] переступили, ...
 і боялися ...
 помножились праведник[и] ...
 і воскреслі ...
 і любов ...
 ...

Фрагмент 2, колонка II

[Небе]са і земля чутимуть
 помазаного⁷⁰ його.
 [І все, щ]о в них,
 не порушить святяч заповідей.
 Будьте сильними⁷¹, хто шукає Адоная⁷²
 в його служінні
 [...]
 Чи не зустрінете в ньому ви Адоная,
 всі, хто має надію у своєму серці?
 Бо Адоная відвідає благочестивих,
 а праведників покличе на ім'я.
 І над скромними ширятиме його дух⁷³,
 і вірних оновить Він своєю силою.
 Бо вдостойть він благочестивих
 престолу вічного царства,
 звільняючи бранців,
 відкриваючи очі незрячим,
 розправляючи скру[чених]⁷⁴.
 І на[в]іки я приліплюсь
 [до тих, хто має н]адію,

⁶⁷ Дискусія стосовно датування рукописів, що тривала головно між Р. де Во (стверджував, що всі кумранські знахідки належать до елліністичної доби, тобто до 63 р. до н. е.) і А. Дюпон-Соммером (відносив знахідки до ранньоримської епохи, тобто після 63 р. н. е.), була відкорельована знахідками 1950-х рр. і відповідними палеографічними та археологічними дослідженнями до широкого відтинку часу: II ст. до н. е. – I ст. н. е. [Vermes G. An Introduction to the Complete Dead Sea Scrolls / G. Vermes. – London: SCM, 1999. – P. 3]. Натомість, останнім часом у зазначеній кореляції ряд дослідників усе більше вбачає певну заангажованість, бажання звести в часі рукописи і постать Ісуса, тим самим прагнучи довести історичність останнього, особливо враховуючи те, що згаданий у рукописах Учитель праведності багатий в чому збігався з образом Ісуса. Так, Греґ Дудна, сумуючи всі дискусії довкола датування манускриптів, робить висновок, що вони були написані не пізніше I ст. н. е. [Galor K. Qumran Archaeology in Search of a Consensus / K. Galor, J. Zangenberg // Qumran – The Site of the Dead Sea Scrolls: Archaeological Interpretation and Debates / [ed. by K. Galor, J. – B. Humbert, J. Zangenberg]. / [ed. by K. Galor, J. – B. Humbert, J. Zangenberg]. – Leiden–Boston: Brill, 2006. – P. 5; Doudna G. Redating the Dead Sea Scroll Deposits at Qumran: the Legacy of an Error in Archaeological Interpretation / G. Doudna. – Режим доступу: <http://www.bibleinterp.com>. – Дата відвідування: 19.01.2011; див. також: Doudna G. Redating the Dead Sea Scrolls Found at Qumran: the Case for 63 BCE / G. Doudna // Qumran Chronicle. – 1999. – № 8. – P. 1–96]. Майкл Вайз, який здійснив аналіз прихованих натяків у текстах рукописів, виявив, що шість таких натяків належать до людей і подій, що існували чи відбувалися у II ст. до н. е., 26 – до людей і подій I ст. до н. е., і немає жодного, що належав би до часу пізніше 37 р. до н. е. На цій підставі М. Вайз висновок, що майже 90% усіх кумранських рукописів було написано чи переписано в I ст. до н. е., причому 52% з них – у десятиріччя між 45 і 35 рр. до н. е. [Wise M. The Dead Sea Scrolls: A New Translation / Wise M., Abegg M., Cook E. – San Francisco: Harper, 1999. – P. 14; див. також: Wise M. Dating the Teacher of Righteousness and the Flourish of His Movement / M. Wise // Journal of Biblical Literature. – 2003. – № 1. – P. 53–87].

⁶⁸ Джерело часів Хасмонейів, написане давньоєврейською мовою на пергаменті. Виявлене в Кумрані, печері № 4. Містить низку переуків з біблійними (Книга Ісаї) та новозавітними (Євангелія від Луки) книгами. Фото оригінальних фрагментів можна знайти на <http://www.deadseascrolls.org.il/explore-the-archive/manuscript/4Q521-1>

⁶⁹ Пропущені фрагменти, слова чи окремі літери виокремлюються квадратними дужками або три крапкою. Курсивом подекуди виділені слова, додані для розкриття повнішого змісту.

⁷⁰ Тобто месію.

⁷¹ Інакше: тримайтеся, не впадайте у відчай.

⁷² Адоная – одне з біблійних імен Бога. Перекладається традиційно як "Господь".

⁷³ Пор.: 5М (Бут.) 1:2.

⁷⁴ Пор.: Іс. 42:7 або Лк. 4:18.

і в його милосерді ...
 і плі[д] ... не спізниться.
 Дивовижі, яких не було,
 вчинить Адонай, як ка[зав].
 [Бо] зцілить смертельно пораних
 і оживить мертвих,
 скромним звіщатиме добру новину
 і ... вико[ре]нених він поведе,
 і зморених голодом збагатить,
 ... і всі ...

Фрагмент 2, колонка III

І закон твого милосердя; і я звільню їх ...
 Прав[ди]во: отці прийдуть до синів ...
 Благословіння Адоная – його бажання ...
 Нехай радіє [зем]ля повсю[ди] ...
 [Б]о весь Ізраїль радіє ...
 І [...]

Фрагмент 7 + 5, колонка II

[...] поглянь [н]а все, щ[о] створено:
 [зем]лю і все, що на ній,
 море [і] все, що в ньому],
 і всі водойми та струмки [...]
 [...] той, хто чинить добре
 перед Адон[аєм].
 [...] подібні тим, що проклят[і]
 й *приречені* на смерть,
 [коли] воскреситель
 підніме з мертвих свій народ.
 [...]
 І ми [скла]демо подяку
 і звістимо вам про
 спра[ведливість] Адоная,
 яки[й] ... і відкриває [...],
 і [...], і [...]
 Він розкриває їм [...]
 І міст безо[дні] ...
 Застигли осоруж[ні] [...],
 а небеса зустріли [...],
 [і] всі ангели [...]

Список використаних джерел:

1. Allegro J. The Dead Sea Scrolls. The Story of the Recent Manuscripts Discoveries and Their Momentous Significance for Students of the Bible / J. Allegro. – London: Penguin, 1956. – 207 p.
2. Berger K. Qumran und das Neue Testament / K. Berger // Theologie und Glaube. – 1994. – № 84. – S. 159–174.
3. Bromiley G. Ebionites / G. Bromiley // International Standard Bible Encyclopedia / [ed. by G. Bromiley]. – Vol. 2 (E–J). – Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1982. – P. 9–10.
4. Brooke G. The Dead Sea Scrolls and the New Testament / G. Brooke. – Minneapolis, MN: Fortress Press, 2005. – 314 p.
5. Doudna G. Redating the Dead Sea Scroll Deposits at Qumran: the Legacy of an Error in Archaeological Interpretation / G. Doudna. – Режим доступу: <http://www.bibleinterp.com> – Дата відвідування: 19.01.2011.
6. Doudna G. Redating the Dead Sea Scrolls Found at Qumran: the Case for 63 BCE / G. Doudna // Qumran Chronicle. – 1999. – № 8. – P. 1–96.
7. Dupont-Sommer A. Aperçus préliminaires sur les manuscrits de la mer Morte / A. Dupont-Sommer. – Paris: Maisonneuve, 1950. – 122 p.
8. Eisenman R. James the Brother of Jesus: The Key to Unlocking the Secrets of Early Christianity and the Dead Sea Scrolls / R. Eisenman. – New-York: Penguin, 1998. – 1136 p.
9. Eisenman R. James the Just in the Habakkuk Peshet / R. Eisenman. – Leiden: Brill, 1986. – 110 p.
10. Galor K. Qumran Archaeology in Search of a Consensus / K. Galor, J. Zangenberg // Qumran – The Site of the Dead Sea Scrolls: Archaeological Interpretations and Debates / [ed. by K. Galor, J.-B. Humbert, J. Zangenberg]. – Leiden–Boston: Brill, 2006. – P. 1–9.

11. Lichtenberger H. Die Texte von Qumran und das Urchristentum / H. Lichtenberger // Judaica. – 1994. – № 50. – P. 68–82.
12. Martínez F. The Dead Sea Scrolls: Study Edition / F. Martínez, E. Tigchelaar. – Vol. 1–2. – Leiden–Boston–Köln: Brill, 1997. – 1363 p.
13. McCready W. The Historical Jesus and the Dead Sea Scrolls / W. McCready // Whose Historical Jesus? / [ed. by W. Arnal, M. Desjardins]. – Waterloo, ON: Wilfrid Laurier, 1997. – P. 190–211.
14. Riesner R. Essener and Urkirche in Jerusalem / R. Riesner // Christen und Christliches in Qumran? / [Hg. von B. Mayer]. – Regensburg: Pustet, 1992. – S. 139–155.
15. Stegemann H. Die Bedeutung der Qumranfunde für das Verständnis Jesu und des frühen Christentums / H. Stegemann // Bibel und Kirche. – 1993. – № 48. – S. 10–19.
16. Teicher J. The Dead Sea Scrolls: Documents of the Jewish-Christian Sect of the Ebionites / J. Teicher // Journal of Jewish Studies. – 1951. – № 2. – P. 67–99.
17. Thiering B. Jesus and the Riddle of the Dead Sea Scrolls / B. Thiering. – San Francisco: Harper, 1992. – 451 p.
18. Vermes G. An Introduction to the Complete Dead Sea Scrolls / G. Vermes. – London: SCM, 1999. – 256 p.
19. Webb R. John the Baptizer and Prophet: A Socio-Historical Study / R. Webb. – Sheffield: Sheffield Academic Press, 1991. – 446 p.
20. Wise M. Dating the Teacher of Righteousness and the Flourit of His Movement / M. Wise // Journal of Biblical Literature. – 2003. – № 1. – P. 53–87.
21. Wise M. The Dead Sea Scrolls: A New Translation / Wise M., Abegg M., Cook E. – San Francisco: Harper, 1999. – 513 p.

Надійшла до редколегії 20.03.17

V. Chernovianenko, PhD, is associate professor
Department of History at the National University of Kyiv-Mohyla Academy, Kiev, Ukraine

QUMRAN AND CHRISTIAN ORIGINS AS A DECADES-LONG DEBATE

This article considers the theories and hypotheses regarding the possible impact of the Dead Sea Scrolls on the early Christianity formation. It also highlights and analyzes different notions on intertextual echoes in the Qumran literature and the New Testament. The explanation of parallels between the Jesus movement and the Dead Sea Scrolls has formed at least four different opinions in Qumran Studies. 1) In some of his statements and actions, Jesus resonates with his contemporary Jewish teachings and practices which are reflected in the Dead Sea Scrolls. 2) Jesus borrowed some views from the writings that have been stored or written by the Essenes. 3) To be directly and strongly influenced by Essenian doctrines, Jesus might rather face them or even opposed to them. 4) Jesus took and adopted the model of leadership used by the Teacher of Righteousness (Moreh ha-Tzedek) of sectarian scrolls. Finally, the article seeks some potential interpretations and research approaches to reconstruct the context, which is quite problematic and characterized by a lack of historical evidence on the links between various groups and movements within Judaism of the Second Temple period.

In addition, the translation (first time in Ukrainian) of the Messianic Apocalypse is provided at the end of the article. This text found in Qumran is eschatological and has pronounced apocalyptic end-time and messianic motifs. It has been studied in relation to Gospel's Messianic Magnificat and the comparison with Luke 7:22 about raising the dead.

Key words: Qumran, Dead Sea Scrolls, Christianity, origins, mutual impact, theories, interpretations.

УДК 378(477-25)"19/20":378.4(477-25)КНУ:94(477)
<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2017.133.2.18>

А. Чуткий, д-р іст. наук, проф.
Національний авіаційний університет, Київ, Україна

ВНЕСОК УНІВЕРСИТЕТУ СВ. ВОЛОДИМИРА У СПРАВУ ЗАСНУВАННЯ НОВИХ ВНЗ В КИЄВІ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Встановлюється роль і місце Університету св. Володимира у справі поширення системи вищих навчальних закладів у Києві в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст., що має важливе значення як для поповнення реконструкції історії цього навчального закладу, так і для заснованих за його сприяння інших вишів, а також для поглиблення вивчення розвитку освіти в Україні та цього періоду вітчизняної історії загалом.

На підставі архівних матеріалів та історіографії засвідчено, що процес заснування нових вищих навчальних закладів у Києві (зокрема Київського політехнічного та Київського комерційного інститутів, а також Київських вищих жіночих курсів) відбувався значною мірою завдяки ініціативі професорсько-викладацьких кадрів Університету св. Володимира. І саме Університет св. Володимира забезпечував викладацькими кадрами (а часом і керівним складом) новопосталі виші Києва та надавав іншу допомогу у їх становленні та розвитку. При цьому цей процес відбувався на тлі офіційної політики Російської імперії, яка фактично перешкождала розвитку системи вищих навчальних закладів та поширенню вищої освіти серед українського суспільства, що є проявом колоніальної політики щодо України.

Ключові слова: Університет св. Володимира, інтелектуальна історія, професорська корпорація, мікро-соціальна група, історія України другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

Вивчення взаємозв'язків та впливів одних вишів на інші становить актуальну тему історичних студій, оскільки дозволяє більш повно реконструювати міру співпраці між різними вищими навчальними закладами (далі – ВНЗ), а отже поглиблює наші знання з історії окремих вишів, дозволяє показати наявну систему "ієрархії" між ними. Окрім цього, такі мікро-історичні теми "проявляють" найбільш чітко суть та наслідки державної політики у сфері освіти, поглиблюють інформацію з біографії визначних особистостей пов'язаних з досліджуваними ВНЗ. Також дослідження з історії вишів дозволяють краще показати роль і місце професорської корпорації у тогочасному суспільстві. Сприяють вони їй у дослідженні теми професорської культури, історії повсякденності і загалом – є корисними при вивченні інтелектуальної, соціально-економічної історії та історії країни в цілому на відповідному етапі, а отже дозволяють розвивати цілу низку інших тем як мікро – так і макро-історичного (про політику метрополій щодо освіти і науки в Україні, розвиток духовно-культурної сфери суспільства тощо) виміру. Все це є цілком закономірним й логічним, оскільки ВНЗ завжди виступають своєрідним концентрованим вираженням загальної ситуації у суспільстві: у них навчаються і працюють вихідці з різних етнічних, конфесійних, соціальних та ін. груп, що дозволяє прослідкувати і міру включеності кожної із них у справу здобуття вищої освіти та вибору відповідного напрямку подальшої професійної діяльності. Відповідно, вивчення історії окремих вишів завжди буде належати до важливих напрямів історичних студій, оскільки поєднує у собі

можливість отримання інформації різних вимірів історичних студій та різного контексту.

Важливість (а отже – актуальність) вивчення історії ВНЗ засвідчується численною історіографією пов'язаною з власне історією окремих українських вишів узагальнюючого характеру, зокрема і пов'язаних з Київським університетом [33; 34; 37; 53]. При цьому в окремих із них наголошується і на виконанні Університетом св. Володимира "обов'язку "університетського поширення"" [49, с. 44]. Тобто вже на початку ХХ ст. сучасниками було визнано факт розбудови системи вищих навчальних закладів за ініціативи професорсько-викладацького корпусу Університету св. Володимира.

Загалом, особлива роль університетів в Європі у справі поширення освіти і водночас у житті суспільства виявляється практично від моменту їх постання [29, с. 51–64]. При цьому станом на ХІХ ст., коли було засновано Київський університет (іменований тоді Університетом св. Володимира), ця традиція вже давно вкоренилася, а тому він негайно перейшов до виконання і цього магістрального завдання у своїй діяльності.

Хронологічні рамки цього дослідження обумовлені з однієї сторони тим, що саме у другій половині ХІХ ст. Університет св. Володимира утверджується як провідний ВНЗ на підвладних Російській імперії українських землях, а з іншої – запровадженням з 1863 р. нового університетського статуту, який суттєво розширив автономію університетів [45, с. 474–476, 487; 30, с. 145–150], а отже сприяв активізації їх ролі у суспільному житті, зокрема і в справі поширення вищої освіти. При цьому цей напрям діяльності Університету св. Володи-